

Uitgelezen

Van ochtend tot avond: **bezonnen** zinnen

Jef Peeters

Recensie:

Ton Lemaire, *Met open zinnen. Natuur, landschap, aarde*, Ambo, Amsterdam, 2002, 359 p.

Met open zinnen kan allereerst gelezen worden als een pleidooi voor een herwaardering van onze zintuiglijke ervaring. Het gaat daarbij niet enkel om de rijkdom en de deugd van het zintuiglijk genot, maar evenzeer om de vraag wie en waartoe wij zijn. "In zekere zin draait dit hele boek rond de vraag naar de zin van de zinnen." (p.268), zegt Ton Lemaire, naar "zingenot als genieten van de diepere betekenis van de dingen" (p.303). Dat indringende eenheidservaringen met de natuur altijd van zintuiglijk-lijfelijke aard zijn, wijst op het verband tussen zin en zintuiglijkheid. Maar voor velen blijft natuur "toch vooral een decor, zelden wordt ze de werkelijkheid waarin men zich geworteld weet en van waaruit men leeft" (p.28). Herwaardering van het zintuiglijke is voor Lemaire daarom tevens een pleidooi voor een terugkeer naar de aarde gericht tot de moderne mens die zich afgekeerd heeft van het 'buiten' waaruit hij uiteindelijk voortkomt, en zich teruggetrokken heeft in een zelfgecreëerde wereld. Het begrip dat de mens heeft van de werkelijkheid gaat dan de plaats innemen van de werkelijkheid zelf.

Die problematiek vindt haar oorsprong in de manier waarop dat eigenaardige dier *Homo sapiens* in de wereld is. Door het ontstaan van de geest en het daaruit voortkomende zelfbewustzijn verhouden we ons tot onszelf dankzij een zekere innerlijke verdeeldheid. We weten dat we niet met ons lijf identiek zijn. Die verdubbeling van de eigen werkelijkheid wordt overgedragen op de wereld buiten. Ook die valt niet met zichzelf samen, en wordt verdubbeld in "zijn en schijnen, in wezen en verschijnsel, in diepte en oppervlak, in blijvend en vergankelijk, in goddelijk en gewoon, in transcendent en immanent". (p.254) We kunnen dat beschouwen als de polen van onze ervaring van dezelfde werkelijkheid. Maar doorheen de menselijke geschiedenis zien we allerlei vormen van dualismen opduiken die slechts aan één van beide polen werkelijkheidswaarde toekent. Om tot een 'filosofie van de aarde' te komen wil Lemaire daarom het dualisme tussen naturalisme en spiritualisme te boven komen. Zich "radicaal rekenschap geven van de eigen natuurlijkheid" betekent dan "zowel de eenheid van mens en natuur alsook zijn specifieke verschil binnen de natuur" bevestigen. "Nooit kan de geest tot de natuur herleid worden, evenmin als de natuur door de geest kan worden beheerst of verdrongen. Noch kan ons zelfbewustzijn helemaal samenvallen met de natuur noch de natuur door het bewustzijn geassimileerd worden." (p.106) Als eigen positie bepleit Lemaire een 'spiritueel naturalisme'.

Lemaire zet zich dan ook af tegen een aantal dualismen die vandaag mee de verhouding van moderne mensen tegenover de natuur bepalen. Hij verwerpt enerzijds het naïeve realisme dat dikwijls door natuurwetenschappers gehanteerd wordt, wat tot ongewenst objectivisme, biologisme, positivisme e.d. leidt. Anderzijds is hij buitengewoon scherp voor de natuuropvatting van constructivisme en culturalisme. Natuur 'op zich' zou niet bestaan omdat elke ervaring die we van natuur hebben bemiddeld is door de cultuur en de taal. Natuur is niet meer dan een cultureel construct. Maar, zegt Lemaire, het is toch niet omdat de voorwaarden voor een ervaring cultureel bepaald zijn dat de inhoud van die ervaring ook ongeldig zou zijn. "Een dergelijk (waan)idee kan alleen maar opkomen in de hoofden van mensen die nog nooit een berg hebben beklommen, een oerwoud betreden, de geur van een bloem hebben opgesnoven, de vlucht van een valk hebben gevolgd of het werk van een mierenkolonie geobserveerd. Wat meer filosofisch geformuleerd, stel ik dat de genoemde postmoderne opvatting het wereldbeeld weerspiegelt van een intellectuele elite die de mate van vervreemding van de natuur binnen de huidige technologische maatschappij weerspiegelt en

rechtvaardigt. Qua natuuropvatting past het postmodernisme heel goed bij een samenleving die de wereld

Oikos, Politiek, milieu, cultuur, 26, 3/2003, Uitgelezen

meer en meer heeft veranderd in en teruggebracht tot product, waar, teken of beeld zodat de natuur 'zelf' aan het zicht wordt onttrokken en het eigen gewicht van de dingen miskend. Het aanmatigende moderne subject is erin geslaagd om overal zijn stempel op te drukken." (p.104)

Met bovenstaand wat uitgebreider citaat pik ik maar één enkele gedachte uit een enorm rijk boek. Lemaire presenteert zijn gedachten allerminst rechttoe rechtaan. Het boek laat zich lezen als een wandeling door een landschap ('Landschap' is "het buiten par excellence, omdat landschap de plek en de vrucht is van de wederzijdse doordringing van mens en aarde, bij uitstek de indicatie van de omstandigheid dat de mens een wezen is dat primair buiten zichzelf leeft, in-de-wereld is. Landschap is tegelijkertijd een geografische en geologische én een spirituele en poëtische werkelijkheid." (p.185)). Het is een historisch landschap dat verschillende facetten van de menselijke omgang met en verstaan van de natuur toont. De wandeling vertrekt bij de intense ervaringen die de ochtend en het ontwaken kunnen bieden. We worden geconfronteerd met 'onderdompelingen' in water, lucht, aarde, weer en wind; met de ervaring en het teloorgaan van landschappen; met de betekenis van een 'plaats' (of het verlies daarvan) in een globaliserende context; met de ervaring van 'sublieme' natuur; met de teloorgang van de stilte; met de geschiedenis van de zintuiglijkheid en het 'wilde denken'; met ervaringen van het 'buiten'; met het wereldbeeld van het klassieke China... Bij dat alles krijg je niet alleen beschouwingen over hoe filosofen daarover gedacht hebben. Grote aandacht gaat ook naar de manier waarop kunstenaars hun ervaring van de natuur vorm hebben gegeven in schilderijen, poëzie, muziek. Daarbij wijst Lemaire zowel op sporen van vervreemding als op benaderingen die in de richting gaan van wat hij met 'spiritueel naturalisme' op het oog heeft.

Na al die omzwervingen raapt Lemaire de draden samen om te constateren dat veel vragen onbeantwoord blijven, en noodzakelijk open moeten blijven. "In de mens heeft de evolutie een wezen voortgebracht dat verlangens en vragen heeft waarvoor geen antwoord en geen vervulling bestaan. Wij zijn sterfelijke dieren die dat weten en die bovendien leven in een ondoorgrondelijk universum." (p.303) Onze zintuiglijkheid wekt het verlangen om lange tijd in een 'ongebroken onmiddellijkheid' te vertoeven. Onze reflectie geeft ons zicht op onze kwetsbaarheid en eindigheid, op de 'tragische' kant van het leven. Levenskunst bestaat dan in een soort bescheidenheid die Lemaire 'tragisch hedonisme' noemt, "omdat het de zin van zingenot erkent maar de uiteindelijke tragiek van het menselijk bestaan aanvaardt". (p.307) Met de 'bezonnen zinnen' komt Lemaire zo bij de beschouwingen van de avond. Daarin pleit hij voor "een andere manier om zinnen en zinnelijkheid te cultiveren dan het activisme dat zoekt naar de kick van de opwinding en de directe, explosieve bevrediging". Het is als met het cultiveren en proeven van goede wijn: "dankzij traagheid en terughoudendheid kunnen de betekenis en de waarde van de dingen rijpen en gedijen en kan de wereld zich in haar tegelijk zintuiglijke en geestelijke rijkdom manifesteren." (p.320)

Zoals dat met elke bespreking van een rijk en verscheiden boek is: zij doet tekort aan het origineel. Lezen dus, grasduinend, met grote brokken of met mondjesmaat, zoals je verkiest, want elk hoofdstuk kan op zich gelezen worden. En ook na lezen blijft het boek een rijke bron om uit te putten rond allerlei natuurdiscussies, of ter aansporing en inspiratie van eigen natuurervaringen.